

Проблемні аспекти використання висновку експерта за результатами судової експертизи нещасних випадків електротравмування

Олег Мешков *

* Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3046-6018>, e-mail: meshkov@hniise.gov.ua

DOI: 10.32353/khrife.2.2021.10 УДК 343.98

Надійшло 19.08.2021 / Рецензовано 29.09.2021 / Прийнято до друку 07.10.2021 /
Доступно онлайн 10.12.2021

Розглянуто актуальну та водночас дискусійну тему використання висновку експерта за результатами судової експертизи нещасних випадків електротравмування.

Метою статті є аналіз проблемних питань, що виникають під час оцінки висновку експерта за результатами досліджень випадків електротравмування, і розроблення пропозицій щодо їх вирішення.

Оцінка та перевірка висновку експерта (як одного із джерел доказів) є неодмінною умовою неупередженості, об'єктивності й усебічності проведення розслідування в межах кримінального провадження та судового розгляду справи. Оцінка та перевірка висновку складаються з вирішення двох загальних груп питань: 1) процесуальна оцінка; 2) змістовна оцінка.

Складність правильної змістовної оцінки висновку експерта з боку слідчих органів чи суду зумовлена тим, що вони не мають спеціальних знань у певній галузі науки й техніки. Зауважено, що вирішення такого питання особливо ускладнено через відсутність апробованих методик або під час застосування нових видів експертиз.

Визначено шляхи вирішення окремих складних аспектів змістовної оцінки висновку експерта з боку слідства чи суду, запропоновано внести певні зміни до процесуального законодавства щодо незалежного рецензування висновку експерта.

Ключові слова: *судова інженерно-технічна експертиза; електротехнічна експертиза; експертиза з безпеки життєдіяльності; нещасні випадки, пов'язані з електротравмуванням; експертиза як джерело доказів.*

Постановка наукової проблеми

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі — *КПК України*) серед джерел доказів передбачено висновки експерта, який ґрунтується на наукових, технічних або інших спеціальних знаннях і дає змогу встановити обставини, що належать до предмета доказування, а також інші юридично значущі для кримінального провадження обставини¹. Практика свідчить, що успішне розслідування та судовий розгляд значної кількості справ неможливі без використання знань у формі висновку експерта.

Судова інженерно-технічна експертиза нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, за своєю природою має інтеграційний характер використання різних спеціальних знань, зокрема в галузях безпеки життєдіяльності й електротехніки. Під час проведення таких досліджень зазвичай вирішують типові експертні завдання, які загалом збігаються з типовими завданнями експертизи з безпеки життєдіяльності. Проте, характерною особливістю експертизи випадків електротравмування є одночасне поєднання та нерозривність розв'язання двох завдань — діагностичного (визначення технічного стану електроустаткування, що стало джерелом небезпечного чинника електричної природи) і ситуаційного (установлення механізму й умов травмування, причини нещасного випадку та кола причиново-наслідкових зв'язків)².

Експертне дослідження випадків електротравмування передусім пов'язане з вирішенням ситуаційного завдан-

ня, під час якого експерт спирається на вихідні дані, які значною мірою обумовлені суб'єктивізмом джерела інформації (показання свідків і постраждалого, інших осіб, причетних до події, тощо). Сприйняття певної інформації людиною залежить від багатьох обставин, зокрема від психічного стану, віку, статі, освіти, розумових здібностей. Значною мірою у показаннях не виключені окремі неточності, помилки, розбіжності з дійсним перебігом події. Нерідко зустрічається намагання навмисно викривити факти, увести в оману, зумовлене бажанням уникнути відповідальності.

Використання висновку експерта за результатами дослідження нещасних випадків електротравмування неможливе без його всебічної оцінки, перевірки шляхом аналізу та співставлення з іншими зібраними у кримінальному провадженні доказами.

На сучасному етапі розвитку судової експертизи питання оцінки висновку експерта й досі залишається дискусійним, його актуальність не зменшується, хоча щодо цього проведено немало досліджень і багато видатних науковців у своїх працях розглядали цю проблему. Оскільки висновок експерта ґрунтується на спеціальних знаннях у галузі науки й техніки, які має обмежене коло людей, то це спричиняє різні (інколи протилежні) точки зору науковців-процесуалістів на зміст і процедуру оцінки висновку.

Окремою серйозною проблемою оцінки висновку експерта є поява нових видів експертних досліджень, що обумовлено потребами слідчої практики та розвитком науки й техніки. Часто нові

1 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2021).

2 Мешков О. О., Шинкаренко І. Р. К вопросу о теоретической сущности судебной экспертизы случаев электротравмирования. *LEGEA ȘI VIAȚA*. 2019. № 4/1. С. 57—59.

види експертиз не забезпечені апробованими методиками проведення подібних досліджень, що ускладнює змістовну оцінку висновку.

Пропоноване дослідження є результатом міркувань автора, побудованих на власному експертному досвіді й аналізі наукових і нормативних джерел, вивченні експертної, слідчої та судової практики проведення експертних досліджень нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, та використання висновків експерта.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні проблеми процесу доказування у кримінальних справах досліджували відомі науковці як цього, так і попереднього століття, зокрема: Л. Ю. Ароцкер, Т. Є. Балинян, Ю. М. Грошевий, О. Ю. Грошева, Л. М. Дереча, Р. Кацзор, Ю. К. Орлов, О. С. Паневін, Д. В. Пучко, Е. Б. Сімакова-Єфремян, С. М. Стахівський, М. Г. Щербаковський та ін.³ Вони приділили значну увагу сутності та кри-

теріям предмета доказування, його межам і суб'єктам, докладно розглянули теоретичні та прикладні питання процесу оцінювання висновку експерта за певними видами експертиз і методик проведення судової експертизи, а також проблему використання висновку експерта як доказів у кримінальних провадженнях.

Проте, сьогодні в наукових колах процесуалістів, експертологів і практичних працівників відсутня однаковість у розумінні питання оцінки висновку експерта: зокрема, його змісту, повноти, обґрунтованості та правильності. Наявні проблемні питання в цій сфері зумовлюють актуальність цього дослідження.

Мета статті

Окреслити наявні проблемні питання щодо оцінювання й використання слідчим або судом висновку експерта (експертів) за результатами досліджень нещасних випадків електротравмування та визначити шляхи їх вирішення.

3 Див. наприклад: Ароцкер Л. Е. Сущность криминалистической экспертизы. *Криминалистическая экспертиза*. 1966. Вып. 1. С. 51–54; Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. 2010. Вип. 10. С. 159; Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. Київ, 2006. С. 45; Грошева О. Ю. До питання про оцінку судом комплексних судових біолого-трасологічних експертиз. *Legal Practice in EU Countries and Ukraine at the Modern Stage*: International scientific and practical conference (Arad, Romania, January 25–26, 2019). Vasile Goldis Western University of Arad: Romania, 2019. P. 496–499; Kaczor R. Eтапу і kryteria oceny opinii biegłego w postępowaniu karnym. *Prokurator*. 2010. № 1–2 (41–42). С. 41–55; Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам): учеб. пособ. Москва, 1995. 64 с; Паневін О. С., Сухова Г. Є. Судова експертиза в кримінальних справах // Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995–1997); відп. ред. В. Т. Маляренко. Київ, 1998. С. 131–145; Пучко Д. В. К вопросу об оценке заключения эксперта как источника доказательств. *Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики*. 2020. № 4. С. 123–133; Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с.

Викладення основного матеріалу дослідження

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України визначає завдання кримінального провадження, які полягають у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоби кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, було притягнуто до відповідальності в міру його вини, щоби жодного невинуватого не обвинуватили і/або не засудили, щоби жодну особу не було піддано необґрунтованому процесуальному примусу⁴. Усі ці завдання реалізують шляхом доказування, яке пронизує всі стадії кримінального процесу та є підґрунтям для прийняття всіх процесуальних рішень.

Як джерело доказів за КПК України висновок експерта, наданий на основі спеціальних знань, дає змогу встановити обставини, що належать до предмета доказування, та інші обставини, які мають значення для провадження. Успішне розслідування й вирішення кримінальних проваджень у багатьох випадках неможливі без використання цього доказу. Так, протягом 2018, 2019 та 2020 років Харківським науково-дослідним інститутом судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині — Національний науковий центр «Инсти-

тут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса») проведено в межах кримінальних проваджень відповідно 29943, 36147 і 37215 експертиз та експертних досліджень⁵. Отже, чітко простежується тенденція до збільшення кількості експертиз та експертних досліджень.

Квінтесенцією, результатом будь-якого експертного дослідження в межах проведеної експертизи є висновок експерта. Особливого значення під час проведення досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження набуває саме використання умовиводів експерта. Дійсно, процедури призначення, проведення дослідження й оформлення висновку судового експерта нічого не варті, якщо з різних причин висновок експерта неможливо використати у процесі доказування — якщо його відхиляє або не бере до уваги уповноважена особа, орган.

Визначальні засади оцінки доказів однакові на всіх стадіях кримінального провадження та передбачені ст. 94 КПК України:

«1. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.»

4 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2021).

5 Звіт про роботу інституту за 2018 рік [Рукопис] : щорічний звіт / ХНДІСЕ. 2018. С. 148—150 ; Звіт про роботу інституту за 2019 рік [Рукопис] : щорічний звіт / ХНДІСЕ. 2019. С. 162—164 ; Звіт про роботу Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» за 2020 рік [Рукопис] : щорічний звіт / ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», Харків, 2020. С. 157—159.

2. Жоден доказ не має наперед встановленої сили»⁶.

Внутрішнє переконання слідчого, прокурора, судді — це тверда впевненість, сформована ними щодо правильності оцінювання всіх доказів, відомостей і встановлених під час провадження фактів, у правильності зроблених ними висновків з усіх питань, які виникли під час розслідування.

Звісно, внутрішнє переконання має подвійну природу, оскільки воно, з одного боку, характеризується певним суб'єктивізмом, тому що є упевненістю цілком конкретної людини — суб'єкта кримінального судочинства. З іншого боку, воно має об'єктивну основу. Таким базисом є докази, їх достовірність і правильність зроблених висновків, що є результатам аналізу й ретельної оцінки всієї сукупності фактичних даних та обставин, які мають юридичне значення для вирішення справи.

Як будь-який інший доказ, висновок експерта має бути оцінено з точки зору належності, допустимості й достовірності.

Під належністю висновку розуміють можливість використання його у провадженні з метою з'ясувати фактичні дані й обставини, що підлягають доказуванню. Як зазначено в спеціальній літературі, належність доказу — це така його внутрішньо властива якість, завдяки якій цей доказ здатен встановити обставини, не-

обхідні для повного та правильного вирішення провадження⁷.

Статтею 85 КПК України обумовлено: «Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів»⁸.

Допустимість висновку експерта — це така його властивість, яка характеризується дотриманням процесуального порядку призначення та проведення експертизи. Також слід враховувати, що дослідженню та використанню в межах проведення експертизи можуть бути піддані лише такі об'єкти й вихідні дані, які здобуто згідно з процесуальним законодавством. У разі встановлення недопустимості використання певних об'єктів дослідження, висновок експерта також визнають недопустимим доказом і він утрачає свою доказовість. Висновок також потрібно належно оформити, надавши йому всі необхідні реквізити, які передбачено процесуальним законодавством та іншими правовими актами⁹.

На нашу думку, найбільш вдалим є таке формулювання достовірності доказу: «*достовірність доказу — це властивість фактичних даних, що становлять зміст доказу, встановлювати*

6 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2021).

7 Кримінальний процес України : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закл. освіти / Ю. М. Грошевий [та ін.] ; ред. Ю. М. Грошевий, В. М. Хотенець // Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, Акад. прав. наук України. Харків, 2000. 296 с.

8 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2021).

9 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.08.2021).

наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, заснована на внутрішньому переконанні суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження»¹⁰.

Дотепер у наукових колах відсутня однастайність щодо можливості повної й об'єктивної перевірки та оцінки висновку експерта саме слідчим, прокурором або судом. Проте зауважимо, що обов'язковість такої оцінки, її значущість та роль у подальшому розгляді справи підтримують і підкреслюють науковці та практичні працівники правоохоронних органів.

Як зазначає Ю. К. Орлов, висновок експерта містить певні складнощі щодо його оцінки саме для осіб, які не мають спеціальних знань. Він зауважує, що на практиці це призводить до надмірної довіри до висновку експерта, завищення оцінки його доказового значення¹¹.

Відомий науковець-процесуаліст Л. Є. Владимиров підтримує концепцію, згідно з якою фактично висновки експерта не підлягають оцінюванню судом, оскільки їх дано на підставі спеціальних наукових знань, для розуміння яких необхідні глибокі знання саме в цій галузі. Він зазначає, що оскільки судді вільні у виборі експерта, то мають сприймати їх висновки беззаперечно як достовірні та правильні¹².

А. Р. Белкін також не погоджується з тим, що особа, яка не має певних знань у конкретній галузі науки (слідчий, про-

курор, суддя), може повно й усебічно оцінити висновок експерта. Учений зазначає, що у спеціальній літературі й методичних посібниках слідчим і суддям рекомендовано оцінювати висновки, виходячи з оцінки компетенції експерта, сучасного рівня застосовуваних методів розслідування, логічної та наукової обґрунтованості висновку, його повноти¹³.

Пленум Верховного Суду України (далі — *ВС України*) зобов'язує суди під час перевірки й оцінки висновку експерта керуватися такими критеріями:

- чи було дотримано вимог законодавства під час призначення та проведення експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- компетентністю експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- достатністю поданих експертів об'єктів дослідження;
- повнотою відповідей на порушені питання та їх відповідністю іншим фактичним даним;
- узгодженістю між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;
- обґрунтованістю експертного висновку та його узгодженістю з іншими матеріалами справи¹⁴.

Аналіз зазначених вище критеріїв оцінки висновку експерта дає підстави згуртувати їх за двома напрямками: 1) критерії оцінки загально-процесуальних правил призначення, проведення

10 Сергеева, Д. Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. *Юрист України*. 2014. № 1 (26). С. 91.

11 Орлов Ю. К. Указ. соч.

12 Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула, 2000.

13 Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособ. Москва, 1999. 429 с.

14 Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму ВС України від 30.05.1997 р. № 8 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 10.08.2021).

експертизи та складання висновку експерта; 2) критерії оцінки безпосередньо висновку експерта — його змістовна оцінка.

Аналогічний підхід до оцінки висновку експерта характерний також для законодавства інших країн.

Наприклад, Верховний Суд Республіки Польща щодо оцінки висновку експерта зазначає, що вони є авторитетним умовиводом. Проте на суд покладено обов'язок здійснювати аналіз та оцінку висновку з точки зору принципів логічного мислення, повноти дослідження, повноти наданих на дослідження матеріалів, правильності та прийнятності застосування у конкретному випадку методів дослідження¹⁵.

З огляду на цю позицію Верховного Суду Польщі, учений Роберт Кацзор запропонував оцінювати висновок експерта за такою схемою. Спочатку необхідно визначити, чи дотримано форму висновку, а також її відповідність нормам кримінально-процесуального законодавства. Наступним етапом є аналіз висновку за критеріями повноти, а також за додатковими критеріями — неоднозначність висновків експерта, наявність суперечностей як у самому висновкові, так і іншим висновкам експерта.

У разі з'ясування невідповідностей певному критерію необхідно допитати експерта, призначити додаткову експертизу або доручити проведення досліджень іншому експертові¹⁶.

Звісно, що під час здійснення перевірки й оцінки висновку слідчим, прокурором або судом, найскладнішим є змістовне оцінювання висновку, його наукової обґрунтованості, відповідності судово-експертним методикам, а також достатності вихідних даних для зроблених висновків, ефективності застосованих експертом методів і способів дослідження, відповідності висновків проведеному дослідженню¹⁷.

Застосування експертом під час проведення дослідження надійних, апробованих часом і практикою судово-експертних методик має важливе значення під час перевірки й оцінювання висновку експерта як джерела доказів: «Обґрунтованість висновків експерта та достовірність одержаних результатів залежать від надійності використаних методик»¹⁸.

1993 року Верховний суд Сполучених Штатів Америки ухвалив правила (*Daubert ruling*) для суддів щодо висновків судової експертизи. Цими правилами, зокрема, визначено, що будь-яка судово-експертна методика повинна мати чітко визначену вірогідність помилок. Після цього у США почали реалізовувати заходи щодо приведення методологічного забезпечення проведення експертиз у відповідність з *Daubert ruling*¹⁹.

2009 року, після проведених досліджень, Національна академія наук Сполучених Штатів оприлюднила доповідь, де розкритикувала застосовувані у кримінальному судочинстві

15 Kaczor R. Ibid.

16 Там само.

17 Головченко Л. Н. Некоторые вопросы оценки заключения криминалистической экспертизы следователем и судом // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики. Киев, 1993. С. 49–52.

18 Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Знач. твір.

19 Смирнова С. А., Усов А. И. Повышение научной обоснованности методического обеспечения судебной экспертизы — один из важных международных трендов. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2017. № 12 (2). С. 11–17.

експертні методики, викрила численні помилки, яких припустилися експерти, що призвело до неправосудних вироків. При цьому зазначалося, що однією з причин винесення таких вироків є некритичний підхід до оцінки наукової обґрунтованості й об'єктивності висновків судових експертів²⁰.

Як зазначає М. Г. Щербаковський, важливим є встановлення відповідності висновків експерта іншим доказам, одержаним у кримінальному провадженні. Якщо протиріч між підсумковими висновками експерта (експертів) і матеріалами кримінального провадження немає, то висновок використовують у доказуванні. Наявність протиріч вимагає перевірки висновку. Протиріччя можуть бути обумовлені як помилками, яких фахівці припустилися під час експертного дослідження, так і недоброякісністю інших доказів²¹.

Проте перевірка на узгодженість і відповідність висновків експерта іншим доказам, фактам та обставинам, зафіксованим у кримінальному провадженні, може спричинити значні труднощі й дуже часто стає справжньою проблемою для слідчого та суду.

Проведення експертного дослідження може встановити нові фактичні обставини, які мають юридичне значення для справи. Тобто експерт може встановити нові докази, які відсутні у матеріалах справи, нові ознаки кримінального правопорушення. Експертне завдання може передбачати встановлення фактичних даних, необхідних для пра-

вильної класифікації правопорушення. Наприклад, визначення експертом категорії робіт (із підвищеною небезпечкою або ні), під час яких стався нещасний випадок, дає підстави слідчому правильно кваліфікувати злочин за ознаками ст. 271 або 272 Кримінального кодексу України.

Під час проведення дослідження за фактами нещасного випадку, пов'язаного з електротравмування, експерт встановлює наявність з технічної точки зору причиново-наслідкового зв'язку дій/бездіяльності конкретної посадової особи з подією. Цей факт, установлений експертом, слугуватиме підставою для притягнення особи до відповідальності.

Окремою характерною ознакою судової інженерно-технічної експертизи з безпеки життєдіяльності є вирішення під час її проведення прогностичних завдань, коли недотримання певних правил і нормативних вимог загрожує настанням загибелі чи травмуванням людей або іншими тяжкими наслідками²².

У такому разі експерт під час дослідження встановлює (з технічної точки зору) окремі елементи об'єктивного й суб'єктивного боків складу злочину, що дає слідчому підстави для ухвалення відповідних процесуальних рішень.

Як убачається із наведеного вище, перевірка й оцінка висновку експерта на відповідність та узгодженість з іншими доказами у справі у таких випадках спричинить певні труднощі для слідчого або суду.

20 Хазиев Ш. Н., Усов А. И. О докладе Национальной академии наук США «Об укреплении судебно-экспертной науки в США» и его значении для международного судебно-экспертного сообщества. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2010. № 2 (18). С. 196–202.

21 Щербаковський М. Г. Знач. твір. С. 368.

22 Мешков О. О. Об'єкт, предмет і завдання судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 367–378. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.28 (дата звернення: 10.08.2021).

Станом на сьогодні у процесуальному законодавстві передбачено окремі механізми вирішення такого беззаперечно складного, відповідального та важливого завдання, як усебічна оцінка й перевірка доказів на належність, допустимість і достовірність. До таких механізмів належать, зокрема, допит експерта з метою надання ним роз'яснень висновку, призначення повторної експертизи тощо.

Процесуальний аспект допиту експерта в суді регламентовано ч. 3 ст. 356 КПК України, також цією нормою визначено, що «експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку»²³. Також у суді можуть бути допитані водночас двоє або більше експертів за певних умов.

Відповідно до п. 11 Постанови Пленуму ВС України від 30.05.1997 р. № 8:

«Повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи <...>. <...>

В ухвалі (постанові) про призначення повторної експертизи зазначаються обставини, які викликають сумніви у правильності попереднього висновку експерта.

Проведення повторної експертизи може бути доручено тільки іншому експертові»²⁴.

Отже, передбачено доволі дієві механізми оцінки та перевірки висновку експерта, які спрямовано на встановлення об'єктивної істини у справі та є гарантією правильності висновку²⁵.

Проте, трапляються випадки, коли допит експерта не дає змоги усунути окремі неточності та суперечності, не переконує суд у правильності обраної методики чи способів вирішення завдання, а призначення повторної експертизи затягує розгляд справи чи з певних причин є неможливим або недоцільним (наприклад, відсутність інших судових експертів цього фаху). Перед судом постає складне питання перевірки правильності висновку, особливо коли дослідження зрештою встановлює елементи складу злочину і/або коли відсутні апробовані методики таких досліджень.

У практичній діяльності окремі фахівці для перевірки й оцінки висновку експерта використовують його рецензування.

Слово «рецензія» походить від німецького *rezension*, латинського *resensio*, англійського *review*, що означає *огляд, оцінка*. У загальному розумінні *рецензія* — це аналіз, розбір, певна критична оцінка публікації, твору або продукту.

23 Кримінальний процесуальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2021).

24 Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення: 10.08.2021).

25 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 03.08.2021).

Процедуру рецензування висновків експерта регламентовано Порядком проведення рецензування висновків судових експертів, затвердженим наказом Мініюсту України від 03.02.2020 р. № 335/5 (далі — *Порядок рецензування*)²⁶. Відповідно до цього Порядку метою рецензування висновку експерта «є вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків. Рецензування не проводиться з метою спростування чи підтвердження висновків [Підкреслено нами.— Автор.]». Також Порядком рецензування зумовлено, що рецензія має містити «розгорнуту характеристику висновку щодо його відповідності вимогам нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності та методикам проведення судових експертиз»²⁷.

Отже, рецензування висновку судового експерта не є тим інструментом, за допомогою якого можна визнати висновок експерта неналежним, недопустимим доказом і/або таким, що не відповідає дійсності.

Рецензент не може спростувати або підтвердити висновок, а Порядок рецензування не передбачає проведення рецензування для розгляду суду чи слідства.

Статтею 71 КПК України визначено, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповід-

них спеціальних знань і навичок»²⁸. Саме спеціаліст як особа, що має спеціальні знання в певній галузі науки, може надати відомості про технічну можливість, доцільність застосування певних методик для вирішення конкретних завдань, повідомити про сучасні методи та способи їх вирішення.

Важливо також те, що спеціаліст не може давати оцінку висновку експерта з точки зору застосованих методів і способів вирішення експертного завдання, оскільки «визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик (методів дослідження)) належить до компетенції експерта»²⁹.

Такий консультаційний висновок, наданий спеціалістом, слугуватиме для уповноваженої особи чи органу додатковим, опосередкованим інструментом для комплексної змістовної оцінки висновку експерта. Ґрунтуючись на комплексній оцінці висновку експерта, можна ухвалити певне процесуальне рішення.

Пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 71 КПК України положенням про те, що спеціаліста можна залучати для «надання консультаційного повідомлення про технічну можливість і доцільність застосування певних методик (методів, способів) для вирішення конкретних завдань».

Висновки

Висновок експерта, який є джерелом доказів, передбачених КПК України,

26 Порядок проведення рецензування висновків судових експертів : затв. наказом Мініюсту України від 03.02.2020 р. № 335/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

27 Там само.

28 Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.08.2021).

29 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.08.2021).

наданий на основі певних спеціальних знань, дає змогу встановити обставини, що належать до предмета доказування, а також інші обставини, що матимуть значення для судового провадження.

Висновок експерта (як найбільш кваліфікована форма застосування спеціальних знань) у багатьох випадках є вирішальним доказовим засобом під час досудового розслідування або судового розгляду справи.

Проте, висновок експерта, як і інші докази, не має наперед визначеної сили, тому його слід досліджувати на основі принципу всебічної оцінки доказів за внутрішнім переконанням учасників кримінального провадження. Перевірка й оцінка достовірності висновку експерта має запобігти можливості використання недоброякісних результатів досліджень.

Доведено, що аналіз висновку експерта та його оцінка складають значні труднощі для осіб, які не мають спеціальних знань.

Визначення достовірності результатів умовиводів експерта відбувається в результаті складної пізнавальної діяльності, яка передусім пов'язана із перевіркою обґрунтованості та правильності висновків.

На нашу думку, ефективними інструментами перевірки висновку експерта є допит експерта та призначення повторної або додаткової експертизи.

Запропоновано доповнити ч. 2 ст. 71 КПК України положенням про те, що спеціаліста можна залучати для «надання консультаційного повідомлення про технічну можливість і доцільність застосування певних методик (методів, способів) для вирішення конкретних завдань».

Проблемные аспекты использования заключения эксперта по результатам судебной экспертизы несчастных случаев электротравмирования

Олег Мешков

Рассмотрена актуальная и дискуссионная тема использования заключения эксперта по результатам судебной экспертизы несчастных случаев электротравмирования.

Оценка и проверка заключения эксперта как одного из видов доказательств, полученных на основании научных знаний, — непременное условие непредвзятого, объективного и всестороннего расследования в рамках уголовного производства и судебного рассмотрения дела. Оценка и проверка заключения состоят из решения двух общих групп вопросов: 1) оценка и проверка соблюдения процессуальных норм и требований при назначении и проведении судебной экспертизы, а также предоставление заключения эксперта — процессуальная оценка; 2) оценка и проверка правильности, научной обоснованности и достоверности проведенного исследования и сделанного заключения — оценка содержания.

Сложность правильной оценки, а также проверки достоверности и научной обоснованности заключения эксперта со стороны следствия и суда обусловлена тем, что заключение — это умозаключение эксперта, сделанное на основании специальных знаний в определенной области науки и техники. Такими знаниями следователь и/или суд не обладают. Зачастую они не могут объективно оценить и проверить содержание заключения на предмет правильного применения методик, использованных способов и методов решения задания. Подчеркивается, что решение такого вопроса следствием или судом представляет особую сложность в отсутствие апробированных методик или же при проведении новых видов экспертиз.

В статье приведены отдельные аспекты проверки установленных в заключении фактических обстоятельств на согласованность их с иными обстоятельствами и доказательствами по делу. Акцентировано внимание, что проверить факты, установленные в процессе исследования несчастных случаев, связанных с электротравмированием, на согласованность с другими доказательствами по делу

часто невозможно, особенно если экспертиза устанавливает такие фактические обстоятельства, которые иным образом установить невозможно, либо когда экспертиза устанавливает определённые элементы состава преступления.

Определены пути решения отдельных сложных аспектов оценки содержания заключения эксперта со стороны следствия или суда, предложено внести определённые изменения в процессуальное законодательство.

Ключевые слова: судебная инженерно-техническая экспертиза; электротехническая экспертиза; экспертиза безопасности жизнедеятельности; несчастные случаи, связанные с электротравмированием; экспертиза как источник доказательств.

Problematical aspects of using forensic expert conclusion on results of the forensic examination of electric shock accidents

Oleh Mieshkov

The article is devoted to topical and at the same time debatable topic of using forensic expert conclusion based on forensic examination results of electric shock accidents.

Evaluation and verification of forensic expert conclusion, as one of the sources of evidence obtained on the basis of scientific knowledge is a prerequisite for impartiality, objectivity and comprehensiveness of the investigation in criminal proceedings and court proceedings. Conclusion assessment and verification consists of the solution of two general groups of issues: 1) compliance with procedural rules and requirements while appointment, forensic examination and conclusion submission: procedural assessment; 2) correctness, scientific validity and reliability of research and the conclusion is a meaningful assessment.

Difficulty of correctly assessing and verifying reliability and scientific validity of forensic expert conclusion by investigative bodies or the court is due to the fact that conclusion is an expert's deduction made on the basis of specific expertise in a particular field of science and technology. Certainly, investigator or the court does not have such knowledge. Sometimes they cannot objectively assess and verify the conclusion content for correct choice of methodology, methods used and methods of problem solving. It is emphasized that solution of such issue by investigation or the court is especially

difficult in default of proven methods, or when applying new types of examinations.

The article presents some aspects of verification of the facts established in the conclusion, their consistency with other circumstances and evidence in the case. Emphasis is placed on the fact that it is often difficult to verify the facts established in while investigation of electric shock accidents, consistency of these facts with other evidence in the case, if forensic examination establishes such facts, or when examination establishes certain crime elements.

The ways of solving some complex aspects of the substantive assessment of forensic expert conclusion by investigation or the court are identified; it is proposed to make certain changes in procedural legislation regarding the independent review of forensic expert conclusion.

Keywords: forensic engineering examination, forensic electrical examination, life safety examination, electric shock accidents, examination as a source of evidence.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Arotsker, L. E. (1966). Sushchnost kriminalisticheskoi ehkspertizy [The essence of forensic examination]. *Kriminalisticheskaiia ehkspertiza*. Vyp. 1 [in Russian].
- Belkin, A. R. (1999). *Teoriia dokazyvaniia* [The theory of proof] : nauch.-metod. posob. Moskva [in Russian].

- Golovchenko, L. N. (1993). Nekotorye voprosy otsenki zakliuchenii kriminalisticheskoi ehkspertizy sledovatelem i sudom [Certain issues of the assessment of forensic examination conclusion by investigator and the court]. *Aktualnye problemy sudebnoi ehkspertizy i kriminalistiki*. Kiev [in Russian].
- Hrosheva, O. Yu. (2019). Do pytannia pro otsinku sudom kompleksnykh sudovykh biolohotrasolohichnykh ekspertyz [To the issue regarding the court's assessment of multidisciplinary forensic biological and trace evidence analyses]. *Legal Practice in EU Countries and Ukraine at the Modern Stage: International scientific and practical conference* (Arad, Romania, January 25–26, 2019). Vasile Goldis Western University of Arad: Romania [in Ukrainian].
- Hroshevyi, Yu. M., Stakhivskiy, S. M. (2006). *Dokazy i dokazuvannia u kryminalnomu protsesi* [Evidence and proof while criminal proceeding] : nauk.-prakt. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Kaczor, R. (2010). Etapy i kryteria oceny opinii bieglego w postepowaniu karnym. *Prokurator*. № 1–2 (41–42) [in Polish].
- Khaziev, SH. N., Usov, A. I. (2010). O doklade Natsionalnoi akademii nauk SSHA «Ob ukreplenii sudebno-ehkspertnoi nauki v SSHA» i ego znachenii dla mezhdunarodnogo sudebno-ehkspertnogo soobshchestva [On the report of the National Academy of Sciences of the USA: On strengthening forensic science in the United States and its significance for the international forensic community]. *Teoriia i praktika sudebnoi ehkspertizy*. № 2 (18) [in Russian].
- Kryminalnyi protses Ukrainy* [The Criminal Process of Ukraine] (2000) : pidruch. dla stud. yuryd. spets. vyshchykh zakl. osvity / Yu. M. Hroshevyi [ta in.]; red. Yu. M. Hroshevyi, V. M. Khotenets // Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho, Akad. prav. nauk Ukrainy. Kharkiv [in Ukrainian].
- Meshkov, O. O., Shinkarenko, I. R. (2019). K voprosu o teoreticheskoi sushchnosti sudebnoi ehkspertizy sluchaev ehlektrotravmirovaniia [To the question concerning theoretical essence of forensic examination of electric shock accidents]. *LEGEA ŞI VIAȚA*. № 4/1 [in Russian].
- Mieshkov, O. O. (2019). Obiekt, predmet i zavdannia sudovoi inzhenerno-tekhnichnoi ekspertyzy neshchasnykh vypadkiv, poviazanykh z elektrotravmuvaniiam [Object, subject and tasks of judicial engineering and technical examination of accidents related to electrical injury]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 19. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.28 [in Ukrainian].
- Orlov, Iu. K. (1995). *Zakliuchenie ehksperta i ego otsenka (po ugovnym delam)* [Expert conclusion and its assessment (in criminal cases)] : ucheb. posob. Moskva [in Russian].
- Panievin, O. S., Sukhova, H. Ye. (1998). Sudova ekspertyza v kryminalnykh spravakh [Forensic examination in criminal cases] // Komentar sudovoi praktyky v kryminalnykh ta administratyvnykh spravakh. *Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy (1995–1997)* ; vidp. red. V. T. Maliarenko. Kyiv [in Ukrainian].
- Puchko, D. V. (2020). K voprosu ob otsenke zakliuchenii ehksperta kak istochnika dokazatelstv [To the issue of assessing forensic expert conclusion as a source of evidence]. *Armianskii zhurnal sudebnoi ehkspertizy i kriminalistiki*. № 4 [in Russian].
- Serhieieva, D. B. (2014). Poniattia ta sutnist dostovirnosti dokazu yak yoho vlastyosti [The concept and essence of credibility of evidence as its feature]. *Yuryst Ukrainy*. № 1 (26) [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Performing and using forensic examinations while criminal proceeding] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B., Balyinin, T. Ye., Derecha, L. M. (2010). Pro kryterii otsiniuvannia metodykh provedennia sudovykh ekspertyz v Ukraini [On the criteria for evaluating methods of conducting forensic examinations in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 10 [in Ukrainian].
- Smirnova, S. A., Usov, A. I. (2017). Povyshenie nauchnoi obosnovannosti metodicheskogo obespecheniia sudebnoi ehkspertizy — odin iz vazhnykh mezhdunarodnykh trendov [Enhancing scientific validity of the methodological support of forensic science is one of important international trends]. *Teoriia i praktika sudebnoi ehkspertizy*. № 12 (2) [in Russian].
- Vladimirov, L. E. (2000). *Uchenie ob ugovnykh dokazatelstvakh* [The doctrine of criminal evidence]. Tula [in Russian].

Мешков, О. (2021). Проблемні аспекти використання висновку експерта за результатами судової експертизи нещасних випадків електротравмування. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (24). С. 152–164. DOI: 10.32353/khrife.2.2021.10.